

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 40 Закона о високом образовању Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду именовало нас је на седници одржаној 25. септембра 2019. у Комисију за преглед и оцену докторске дисертације коју је Марија Опачић, мастер, предала под насловом *КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*, о чему подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

У Комисију за оцену и преглед докторске дисертације Марије Опачић изабрани су:
Др Предраг Пипер, редовни професор за научну област Русистика (Руски језик); година избора у звање редовног професора: 5. 12. 1991; у пензији; редовни члан САНУ.

Др Радослава Трнавац, ванредни професор за научну област Русистика; датум избора у звање ванредног професора: 19. 3. 2019; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Др Биљана Марић, доцент за научну област Русистика; датум избора у звање доцента: 1. 11. 2011; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Марија Опачић рођена је 10. августа 1988. године у Београду.

Дипломирала је на студијском програму Руски језик и књижевност 2012. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду са просечном оценом 8,69.

Мастер академске студије завршила је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2013. године са просечном оценом 9,83. На мастер академским студијама одбранила је завршни рад из области лингвистичке русистике *Социјативне конструкције типа мы с тобой у руском језику и њихови српски преводи* (оцена 10).

На Филолошком факултету у Београду уписала је докторске академске студије 2015. године на модулу Језик.

Испите у обиму 120 ЕСПБ положила је са просечном оценом 9,88.

У периоду од 2014. до 2017. године радила је повремено као наставник руског језика у основној школи и у Четвртој гимназији у Београду.

Марија Опачић је објавила следеће радове:

„Квазипаралелне конструкције у савременом руском језику и њихови српски еквиваленти, на примеру категорије социјативности“. *Зборник Матице српске за славистику* 94, (2018), 67–78.

„Критеријуми диференцирања социјативних значења у руском језику“. *Славистика* XXII, св. 2, (2018), 104–109.

„Међуоднос псеудосоцијативности и протосоцијативности у српском језику“. *Наш језик* L/ 1, (2019), у штампи.

„Ксенија Кончаревић, *Језик и религија, појмовник теолингвистике*, Београд: Јасен, 2017, 348 стр.“. *Јужнословенски филолог* LXXIV, св. 2, (2018), 251–257. | Приказ

„*Лингвистика и славистика у делу Предрага Пипера: Зборник радова*, ур. Драгана Д. Јовановић. Нови Сад: Библиотека Матице српске, 2016, 191.“. *Славистика* XXII, св. 1, (2018), 267–269. | Приказ

„Предраг Пипер, *Прилози историји српске лингвистичке славистике, друга половина XX века*. Београд: Чигоја штампа, 2018, 466 стр.“. *Наш језик* XLIX/2, (2018), 99–104. | Приказ

НАСЛОВ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Марије Опачић има следећу структуру: *Увод, Глава 1. Инваријантна и варијантна социјативна семантика у руском и српском језику: Типологија критеријума диференцирања социјативне семантике; Глава 2. Падежи конекције и исказивање социјативног значења у руском и српском језику; Глава 3; Глава 4. Социјативност кроз призму интеркатегоријалних пресецања. Закључак. Извори. Литература.*

ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

У докторској дисертацији *КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ* основни предмет истраживања је проблемска област која није раније била монографски обрађивана као целина, а само је делимично и недовољно била истраживана у појединим аспектима.

Уводни део дисертације показује да је предмет истраживања јасно дефинисан и да је истраживање солидно утемељено и у теоријско-методолошком и у емпиријском погледу. У уводу дисертације прецизно је одређен предмет истраживања – категорија социјативности у руском и српском језику као функционално-семантичка категорија богата и системом облика, који припадају различитим језичким нивоима, и веома разумењим системом значења и прагматичких услова употребе социјативних конструкција, те типолошке разлике и сличности које постоје између руског и српског језика на плану структурирања и изражавања датог категоријалног значења. У уводним напоменама у кратким цртама се излаже теоријско-методолошка поставка истраживања, указује се на степен проучености и актуелност обрађиване теме у славистичким и типолошким лингвистичким испитивањима, предочавају се теоријски и практични значај дисертационог проучавања социјативности, његова садржинска структура и корпусна база, коју чини функционалностилски разноврсна грађа ексцерпирана највећим делом из *Електронског корпуса руског језика*, те његовог књижевноуметничког и публицистичког поткорпуса, док је део грађе узет из других електронских извора, у којима су похрањени текстови јавних гласила на руском језику, који се наводе у одељку *Извори* заједно са целовитим пописом корпусног материјала, укључујући и грађу на српском језику. Поред тога, наглашава се да је у процесу истраживања био такође анализиран језички материјал из руских и српских асоцијативних једнојезичких речника, што је методолошка новина у истраживањима из функционалне граматике, која се у овом истраживању показала плодотворном.

У конфронтативно-типолошкој анализи, која, поред примарног ономасиолошког, подразумева и семасиолошки приступ теми, у различитим етапама испитивања категорије социјативности на материјалу руског и српског језика, инваријантно значење друштва

посматра се у огледалу његових супкатегоријалних варијантних значења, а инваријантна семантика социјативности се, у складу с тим, дефинише семантичким критеријумима *облигаторног типа – социјативном несингулативношћу и истоветношћу улога учесника (партиципаната)* категоријалне ситуације – у њиховој градуелној реализацији.

Затим се у уводном делу дисертације, инваријантно значење социјативности са језичким јединицама граматичког, лексичко-граматичког и лексичког нивоа којима се изражава ставља у теоријски оквир локалистичке опозиције *интралокализација / екстралокализација*, који обухвата више субординираних опозиција. При томе се посебна пажња поклања теоријским категоријама *протописа* и *градуелности*, које су релевантне за дефинисање и класификацију семантичких типова као и за утврђивање интеркатегоријалних додира, заступљених у језичким чињеницама прелазне (суп)категоријалне семантике.

Сасвим умесно се истиче да је један од циљева исцрпног утврђивања идентичности, сличности, контраста и разлика у конфигурацији категоријалних центара, њиховог језгра и периферије, у међусловенском конфронтативно-типолошком поређењу руског и српског језика богат могућностима примене резултата конфронтативно-типолошке анализе у настави руског језика у српској, инословенској средини и преводилачкој педагогији, те у процесу међусловенског превођења.

С једнако добрим разлогом наглашава се да се полазећи од теоријских основа функционалне граматике, посебно начина на који су оне развијане у руској и српској лингвистици, истраживање спроводи применом конфронтативно-типолошког метода, тј. вршењем функционално оријентисане квалитативне и квантитативне анализе са доследним ослоном на *tertium comparationis* у конфронтативно-типолошком приступу, те да методологију датог истраживања употпуњују супституциони и трансформациони метод, који су, уз реформулацију, доминантни у поглављима о морфосинтаксичким и синтаксичким центрима предметне категорије. Постављајући у жижу интересовања лексички и лексичко-граматички категоријални центар социјативности у светлу конфронтације концептуализације варијантне социјативности и реакција на социјативне стимулусе према облигаторним и факултативним критеријумима социјативне диференцијације, Марија Опачић се определила да истраживању да когнитивнолингвистичку димензију проширујући га и на анализу вербалних асоцијација.

Прва глава дисертације *КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ* посвећена је инваријатној и варијантној семантици, посебно типологији критеријума диференцирања социјативне семантике. Пада у очи изразита предметна разуђеност тог дела дисертације и заслужује пуну подршку настојање Марије Опачић да предмет свог истраживања размотри са свих релевантних страна.

Дајући исцрпан критички преглед литературе посвећене питањима изражавања значења социјативности Марија Опачић констатује разнородност у одређењу инваријантне и варијантне категоријалне семантике, која је, по правилу, праћена неподударном инвентаризацијом критеријума њеног диференцирања, при чему су таква становишта формирана сагласно опсегу обрађених супкатегоријалних сегмената или пак са упориштем на свеобухватном увиду у план садржаја и израза категорије социјативности, а заснивана су на неједнакој бројности фактора оформљивача прототипске категоријалне ситуације и (ин)варијантне семантике друштва. Докторанд стога даље оправдано полази од чињенице да социјативна интерпретација категоријалне ситуације почива на сложеном ланцу критеријума диференцирања социјативних значења, међу којима се по статусу разликују две групе семантичких чинилаца. Оне творе опозицију *облигаторност / факултативност*,

засновану на (не)обавезности, (не)устаљености њиховог јављања и хијерархијским, статусним разликама, испољеним у везивању карактеристике *conditio sine qua non* за критеријуме *облигаторног типа*, тако да је језичким јединицама инваријантног социјативног значења заједничка регуларност нијансирано заступљених семантичких показатеља облигаторног статуса – социјативне несингулативности и истоветности семантичких улога учесника.

Из тога је исправно изведен закључак да је инваријантно значење социјативности утемељено на предметној ситуацији у којој најмање два учесника имају подударне или градуелно подударне семантичке функције, при чему се њихов однос у свести говорног лица перципира као социјативна повезаност. У вези са социјативним груписањем констатује се постојање *сегментираниог* и *интегралног* исказивања чланова скупа денотираног у конструкцији са значењем друштва.

Прво подразумева дистинкцију изражавања *унутрашње* и *спољашње рашићлањености* скупа чији су елементи спојени социјативном релацијом. У ту групу убрајајају се социјативне конструкције у којима се појмови у односу друштва обележавају како контактним или дистантним именским групама, тако и двочланим именским групама, што се даље може синтаксички и семантички усложњавати укључивањем других облика социјативне повезаности и прецизирањем односа међу члановима на једној од страна, имајући у виду њихову полазну структуру. То је одлика исказивања социјативности у руском и српском језику главним морфосинтаксичким средствима социјативне конекције – конструкцијама са социјативним инструменталом и конфронтативним генитивом с предлогом рус. *против*, срп. *против*. Осим тога, овај тип сегментирања среће се у посебном виду и код спацијално-социјативног инструменталског и генитивног подтипа рус. *между* + N_{instr seg}, срп. *међу* + N_{instr seg}, *између* + N_{gen seg}, рус. *у* + N_{gen}, срп. *код* + N_{gen}, семантичког подтипа који асиндетски или синдетски из нејединичног скупа издаваја ентитет означен именском групом у акузативу рус. *между* + N_{instr pl} + V_{fin} + (*и*) + N_{acc}, *среди* N_{gen pl} (*и*) + V_{fin} + N_{acc}, срп. *међу* + N_{instr pl} + V_{fin} + (*и*) + N_{acc}, социјативних акузативних конструкција с интегративним предлогом рус. *включая* (*и*), срп. *укључујући* (*и*) итд.

С друге стране, интегрално денотирање скупа види се као одлика, превасходно, лексичког и лексичко-граматичког исказивања социјативности, као и појединих синтаксичких центара, на пример, социјативних нумеричких конструкција са социјативним бројевним прилозима типа рус. *вдвоем*, срп. *удвоје*, социјативних прономинално-нумеричких конструкција типа рус. *мы двое*, срп. *нас двоје*, те интегралних подтипова спацијално-социјативних инструменталских и генитивних конструкција, образованих по моделу рус. *между* + N_{instr pl integ}, срп. *међу* + N_{instr pl integ}, *између* + N_{gen pl integ}, рус. *среди* + N_{gen pl integ}, срп. *међу* + N_{instr pl integ}, *између* + N_{gen pl integ}.

У супкатегоријалним социјативним значењима степенована кумулативна подударност семантичких улога учесника не испољава се у конструкцијама изван семантичке сфере *суделовања* и *узајамности*, чији предикати спадају у класу факултативне социјативности посредног типа.

У језгру социјативног тумачења предметне ситуације изложеној типологију супкатегоријалних социјативних значења прати степеновано испољавање критеријума *перцептивног јединства*, једног од показатеља повезаности учесника у социјативном односу, паралелно с квантификационим мерилом и усклађеношћу семантичких функција појмова у заједници.

Будући да је полицентрична раслојеност категорије социјативности у руском и српском језику аналогна сложености у исказивању јаче или слабије повезаности елемената

скупа у социјативним конструкцијама, целовиту типологију социјативних појавних облика према степену перцептивног јединства Марија Опачић разматрау градуелној реализацији у појединачним категоријалним центрима и супкатегоријалним значењима на конфронтативно-типолошкој равни руског језика и српског језика.

Сматрајући инваријантно значење социјативности категоријалним *значењем друштва у ширем смислу*, супкатегоријална *социјативна значења у ужем смислу* диференцирају се према многочланом низу семантичких критеријума, који експлицирају неистоветности варијантних семантичких обележја социјативних појавних облика.

Даље Марија Опачић типологију социјативних конструкција ставља у теоријски оквир чињенице да је категорија социјативности део антропоцентричног категоријалног комплекса, због чега се варијантна значења социјативности диференцирају, првенствено, према својствима учесника категоријалне ситуације, тако да се на једној страни групишу оне у којима се предметни однос заснива на *међуљудској повезаности*, док наспрам њих остају два типа категоријалних ситуација у којима је само један од учесника *човек* или у којима се социјативно значења уопште не базира на интерперсоналној конекцији. У првом поменутом типу други учесник може бити *друго живо биће*, *предмет* или *апстрактни појам*, а у другом се значење друштва темељи и обликује на међусобним релацијама неперсоналних ентитета.

Констатовавши да се међуљудска повезаност исказана категоријом социјативности изграђује на принципу *социјабилности* Марија Опачић је закорачила на терен когнитивне лингвистике и предмет свог испитивања довела у везу са иницијалном социјалном когницијом својственој људима, којом А. Вјежбицка објашњава уврштавање концепта `људи` у урођене концепте и универзалне семантичке примитиве, из чега следи да корен концептуализације социјативне ситуације почива на истој когнитивној основи, која се даље искуствено развија у окружењу одређене културне концептосфере и спознајних стереотипа.

Релативно мали број социјативних инструменталских беспредлошких конструкција у савременом руском књижевном језику пружио је прилику, коју је Марија Опачић у потпуности искористила, за потпуније сагледавање укрштања сфере социјативности и инструменталности, захтевајући уједно и окретање ка дијалекатској раслојености руског и српског језичког простора, уз неизоставан осврт на статус тих језичких чињеница у стандардним књижевним језицима.

Посебну вредност истраживању Марије Опачић даје и то што се питања којима се у дисертацији бави разматрају у ширем контексту. Тако је посебна пажња у првој глави посвећена је анализи преплитања категоријалног значења социјативности с другим семантичким категоријама у руском и српском језику, разуме се, не у једнаком степену, које захвата комплексе функционално-семантичких поља са акционалним, предметним, квантитативно-квалификативним и адвербијалним језгром, одн. семантичке категорије у антропоцентричном, квантификативно-квалификативном, локализационом и каузативном комплексу.

Друга глава *Падежи конекције и исказивање социјативног значењау руском и српском језику* има централно место у овој дисертацији. Њу отвара поглавље "Падежи конекције vs падежи социјативне конекције", где се даје широк критички преглед литературе да би се затим прешло на минуциозну анализу материјала, у чијем исходу се даје попис падежа *социјативне конекције* у испитивању категорије социјативности на материјалу руског и српског језика и напомена о укључивању у анализирану грађу малобројних конструкција са социјативним акузативом и локативом, којима се посвећује

пажња у одељку где се социјативност посматра у склопу разграничења сфера падежа конекције и падежа контакта, тако да предмет тог поглавља чине: инструменталске конструкције са предлогом *с* и његовим аломорфом рус. *с(о)*, срп. *с(а)* који као морфолошки неизведена компонента улази у састав деривираних предлога и предлошких израза – рус. *в связи с(о)*, срп. *у вези с(а)*, *в соответствии с(о)*, срп. *у складу с(а)*, рус. *в согласии с(о)*, срп. *у сагласју с(а)*, *в содружестве с(о)*, срп. *у заједници с(а)*, рус. *в сообществе с(о)*, срп. *у друштву с(а)*, рус. *в сравнении с(о)*, срп. *у поређењу с(а)*, рус. *в унисон с(о)*, *углас с(а)*, рус. *вместе с(о)*, срп. *заједно с(а)*, рус. *во главе с(о)*, срп. *на челу с(а)*, рус. *вровень с(о)*, срп. *једнако / у равни с(а)*, рус. *наравне с(о)*, срп. *упоредо с(а)*, рус. *соответственно с(о)*, срп. *у складу с(а)*, рус. *соразмено с(о)*, срп. *сразмерно с(а)*, рус. *сравнительно с(о)*, срп. *упоредо с(а)*, спацијално-социјативне инструменталске и генитивне конструкције рус. *между + N_{inst}*, *среди + N_{gen}* у + *N_{gen}*, срп. *међу + N_{inst}*, *између + N_{gen}*, *код + N_{gen}*, социјативне акузативне конструкције с деривираним предлогом партиципског порекла рус. *включая*, срп. *укључујући*, социјативне акузативне конструкције у српском језику с предлогом *уз*, те социјативне локативне конструкције у руском језику с предлогом *при*.

На исти начин социјативне конструкције анализирани су у следећим поглављима друге главе. То су поглавља: Падежи конекције vs падежи социјативне конекције, Семантичка типологија социјатива, Социјативна конекција непосредног и посредног типа, Социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа (социјативи непосредног типа), Кумулативне и некумулативне социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа: Кумулативне социјативно-реципрочне конструкције типа рус. *обниматься*, срп. *грлити се*, Некумулативне социјативно-реципрочне конструкције типа рус. *ссориться*, срп. *свађати се*, рус. *перемолвиться (чем-л. с кем-л.)*, срп. *разменити (шта с ким)*, рус. *сотрудничать*, срп. *сарађивати*. Градуелност у границама социјативно-реципрочне (не)кумулативности, Фокализација у социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа, Прономинална реципрочно-рефлективна допуна непосредног типа, рус. *друг друга*, *друг дружки*, *один другого*, срп. *један другог*, Семантичка трансформација у реципрочно-рефлективној допуни непосредног типа рус. *человек воюет с человеком*, срп. *човек ратује с човеком*, Интензификација супкатегоријалних социјативних значења у квалификативним социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног супротстављања: Адјективни тип рус. *взаимная борьба с(о)*, срп. *узајамна борба с(а)*, рус. *совместная борьба с(о)*, срп. *заједничка борба с(а)*, Адвербијални тип рус. *бороться (вместе) с(о)*, срп. *борити се (заједно)с(а)*, Компетитивно-конфронтативна социјативно-реципрочна допуна непосредног типа vs конфронтативна генитивна допуна с предлогом рус. *против*, срп. *против*, Семантички критеријум аниматности у социјативно-реципрочним конструкцијама конфронтативног типа, Једнострана начинска детерминација у социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа, Социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа у огледалу глаголске декомпозиције и синтаксичке кондензације, Социјативи посредног типа vs неправи социјативи, Квазинапоредне конструкције и социјативи целине, Квалификативне социјативне конструкције у руском језику, Семантички критеријум равноправности учесника у социјативном односу – унутрашњи диференцијатор социјативних значења, Типологија псеудосоцијативних конструкција: Псеудосоцијатив емоција и стања vs каузативност, Псеудосоцијатив става, Пратилачки псеудосоцијатив. Пропријетивни псеудосоцијатив карактеристичне појединости, Псеудосоцијатив објекта релације, Псеудосоцијатив доживљавача, Темпорални псеудосоцијатив, Оптативни псеудосоцијатив, Телични псеудосоцијатив,

Посреднички псеудосоцијатив, Конфронтативно-типолошки пресек семантичких типова псеудосоцијативних конструкција у руском и српском језику; Социјативно-реципрочне генитивне конструкције, Социјативност и просторна метафора, Посредна локализација социјативног типа *между* + N_{inst} – *међу* + N_{inst}, *између* + N_{gen.}, *среди* + N_{gen} – *између* + N_{gen.}, *међу* + N_{inst}, Генитивне спацијално-социјативне конструкције мале дистанце рус. *у* + N_{gen.}, срп. *код* + N_{gen.}, Социјативне акузативне конструкције рус. *включая* + N_{acc.}, срп. *укључујући* + N_{acc.}, Социјативне локативне конструкције рус. *при* + N_{loc.}

Семантичку типологију синтаксичких конструкција са социјативним значењем Марија Опачић започиње критичким прегледом литературе о свакој конструкцији којом се у одређеном поглављу бави, усмерена је на аргументовано издавајање онога што у ранијим истраживањима види као најподстицајније, излаже своје гледиште о сваком таквом питању, које је или успешан покушај синтезе, или ново гледиште, да би затим с тих позиција, на стилски разноврсном ексцерпираним материјалу, анализира грађу која репрезентује семантичко-синтаксички тип којим се у том поглављу бави, посебно истичући међујезичке разлике тамо где оне у тој области постоје између савременог руског и савременог српског књижевног језика. Карактеристичан пример су конструкције типа рус. *мы с тобой*, срп. *ја и ти* (уп. *Мы с ним общаемся* как друзья обо всем откровенно, *Ја и он* разговарамо као пријатељи о свему отворено), које се прецизно интерпретирају у светлу чињенице да је ту реч о обележју квазинапоредности (квазипаралелности), које се код типолошки специфичних руских заменичких комитативних конструкција с продубљеним референтом, каквих нема у српском, испољава у спољашњој конгруенцији именског израза и предиката, при чему се референт субординираног дела у социјативном инструменталу прикључује референту главног дела именске фразе у виду деклинабилне плуралске личне заменичке компоненте, док се код социјативног квазинапоредног типа *отец с матерью* спољашња конгруенција успоставља између предиката и целовите супстантивне или проминалне фразе с компонентом у социјативном инструменталу, подразумевајући при томе и изостанак придруживања референта зависног дела именског израза референту његовог главног дела.

Исти методолошки поступак као у поглављима друге главе доследно је примењен у трећој глави овог дисертационог истраживања, која обухвата поглавља: Социјативне координативне конструкције с везницима, Социјативне проминално-нумеричке конструкције, Нумеричка прилошка социјативност, Социјативност у огледалу вербалних асоцијација (с посебним освртом на лексички и лексичко-граматички центар), Лексичка и лексичко-граматичка социјативност. Трећа глава нема, како би се очекивало, наслов који би обухватио оно што је заједничко разнородним семантичко-синтаксичким разнородним типовима социјативних конструкција које су у њој размотрене, а које предметно не припадају онима које су размотрене у другој глави па се стога исправно издвајају у засебну главу.

Посебну пажњу, у добром смислу речи, привлачи четврта глава ове дисертације *Социјативност кроз призму интеркатегоријалних пресецања* са поглављима: Поларитетска негативна социјативност, Социјативност и инструменталност, Социјативност и темпоралност: Критеријум истоветности и темпорална детерминација у социјативним конструкцијама. У њој је фокус на прелазним појавама које излазе из оквира уже схваћене социјативности и припадају области шире схваћене социјативности у смислу прожимања семантичких категорија на њиховим периферијама. Опредељење да се и та питања размотре у у дисертацији заслужује пуну подршку. Дисертација је тако обogaћена

ширим увидом у разматрану проблематику социјативности, што је тражило искорак у друге семантичке категорије и што је Марија Опачић у својој дисертацији поуздано и успешно обавила. Можда је и типологија псеудосоцијативних конструкција, подробно изложена у другој глави, могла бити дата у четвртој, што је једно од питања на која ће Марија Опачић моћи усмено да саопшти своје аргументе на одбрани.

Закључци истраживања одликују се прегледношћу и убедљивошћу, која краси и друге делове ове дисертације.

ЗАКЉУЧЦИ ИСТРАЖИВАЊА

У дисертацији *КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ* испитан је предмет који је до сада био само фрагментарно и недовољно проучен, а никада није био обрађен као целина и јединственим методолошким поступком.

Основни закључак истраживања Марије Опачић јесте да категорија социјативности у руском и српском језику треба да буде на нови и адекватнији начин описивана и интерпретирана, у целини и у многим појединостима.

Анализом примарне и секундарне грађе убедљиво је показано да се социјативним конструкцијама у руском и у српском језику изражава врло широка скала хијерархијски постављених и на више критеријума организованих значења социјативности као и пратећих и прелазних значења.

У спроведеном дисертационом истраживању полазно становиште у опису категорије социјативности у руском и српском језику представља базична подела категоријалних критеријума на инваријантну и варијантну групу, на основу које су анализирани категоријални центри – конструкције са падежима социјативне конекције, социјативне координативне конструкције, социјативне проминално-нумеричке и нумеричке конструкције, лексичка и лексичко-граматичка социјативна значења.

Конфигурација семантичке категорије социјативности одређена је, пре свега, категоријалним центрима оличеним у падежима социјативне конекције. Стога је, сасвим основано, њима посвећена највећа пажња, посебно конструкцијама са социјативним инструменталом, где су и у руском, и у српском језику унете измене у постојећу семантичку типологију (у односу на постојећу литературу) и издвојена су четири темељна семантичка типа – кумулативне и некумулативне социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа, социјативне конструкције посредности с поларитетским подтипом, социјативне конструкције градуелне равноправности и социјативи целине.

Констатовано је да социјативно-реципрочни тип непосредности у оба језика има прототипски статус, као најуже социјативно језгро, што поткрепљују и предочени аргументи који иду у корист разматрања значења узајамности у склопу супкатегијалних социјативних појавних форми, а који се, у најкраћем, заснивају на варијантном схватању облигаторности суделовања, директивности и херметичности, којима се надограђује предметна инваријантна социјативна семантика. Премда је утврђена различитост социјативно-реципрочних маркера у руском и српском језику, у оба језичка система идентификоване су социјативно-реципрочне конструкције непосредности у кумулативном и некумулативном виду.

Кумулативна класа издвојена је по конструкцијама оформљеним уз помоћ глагола регуларног образовања од асиметричних форми типа рус. *встречаться*, срп. *сретати се*, док је предложена синтаксичко-семантичка типологија некумулативних социјативно-реципрочних конструкција непосредности разуђенија јер обухвата три основне врсте

конструкција: оне које се формирају с интранзитивним глаголима типа рус. *ссориться*, срп. *свађати се* који се не изводе регуларно од асиметричних глаголских облика типа рус. *ссорить*, срп. *свађати*; оне које се распознају према валентности и рекцијским карактеристикама глагола очитованим у два допуна од којих је прва пацијентивна и у функцији је (ин)директног објекта, а друга је социјативно-реципрочног типа и означава суделујућу страну у предметном односу, што и репрезентује тип рус. *перемолвиться (чем?) с кем?*, срп. *разменити (шта?) с ким?*; и трећу врсту за коју је карактеристично денотирање предметног односа глаголима без маркера реципрочног типа, при чему се и овде, нпр. рус. *разговаривать*, срп. *разговарати*, јасно уочава некумулативна градуелност семантичких функција учесника.

Поред тога, у истраживању је утврђено да кумулативне и некумулативне социјативно-реципрочне конструкције непосредног односа допуштају могућност фокализовања садржаја којим се пружа информација о једној укљученој, суделујућој страни, те су у циљу преиспитивања тврдње о равноправности учесника у датој релацији анализирани конструкције са инструменталском социјативно-реципрочном допуном у склопу конструкција с поновљеним, двократним конјунктором *и... и*, двочланим везницима с квантификативним маркером рус. *не только..., но и...*, срп. *не само..., него и...*, с рестриктивном речцом рус. *только*, срп. *само* итд.

Спроведена анализа потврдила је полазну тезу да равноправност учесника у односу социјативно-реципрочног типа, који иначе оличава прототипско језгро социјативне семантике, такође има нијансирану природу, што је потврдило оправданост скаларног сагледавања појава у језику, што се, разуме се, односи и на издвојени прототип. Појам херметичности који је уведен у овом сегменту истраживања објашњава другу важну одлику конструкција са прономиналном социјативном реципрочно-рефлексивном допуном, а то је истицање значења „ограничавања“ предметног односа за одређен круг лица, одн. чланова скупа чији се елементи налазе у релацији социјативне конекције. Херметичност је, дакле, примарно својство односа који се на плану израза прецизира именским изразом у функцији прономиналне социјативно-реципрочне допуне рефлексивног (рус. *друг с другом, друг с дружкой, один с другим*, срп. *један с другим*) и ауторефлексивног типа (рус. *сам с собой*, срп. *сам са собом*), при чему се она истовремено узима и за највиши степен рестриктивности, која се испољава у другом поменутом типу и аутосоцијативно.

Утврђено је да се заменичка социјативна реципрочно-рефлексивна допуна може трансформисати и да уз помоћ одговарајућих стилских поступака може исказивати социјативно-реципрочну повезаност истоврсних чланова скупа у конструкцијама типа рус. *ветер воюет с ветром*, срп. *ветар ратује с ветром*, када се лако увиђа и простирање употребне сфере социјатива и социјативних координативних конструкција, које социјативну повезаност базирану на идеји споја чланова исте класе појава не исказују.

Одељак о социјативно-реципрочној допуни непосредног типа допуњавају и запажања о два њеним врстама у компетитивно-конфронтативним конструкцијама с глаголима типа рус. *бороться*, срп. *борити се*, где су размотрене трансформационе могућности њеног интегративног и опонентног типа, при чему се исказивање интегративног удруживања природно наслања на социјативне координативне конструкције типа рус. *Я и ты боролись с ним*, срп. *Ја и ти смо се борили с њим*, а изражавање супротстављања на конфронтативно маркиране социјативне генитивне конструкције с предлогом рус. *против*, срп. *против*, уп. рус. *Я боролся с ним*, срп. *Ја сам се борио с њим*, рус. *Я боролся против него*, срп. *Ја сам се борио против њега*.

Прототипски или прави социјативи сагледани су и кроз призму поштовања варијантног социјативног показатеља аниматности, те су трагом горе поменутих компетитивно-конфронтативних конструкција с глаголима типа рус. *бороться*, срп. *борити се* представљени у низу семантичких трансформација и фигуративне употребе лексема у коме се исказивање супротстављености социјативима везује за обележавање ситуација одступања од хомеостазе или равнотеже у заједници, те се тада социјативно-реципрочном допуном означава инаниматни ентитет типа рус. *бороться с болезнями*, срп. *борити се с болестима*, на основу чега је и тај семантички тип придружен правим социјативима. Насупрот томе, значајнија одступања у погледу задовољавања варијантне прототипске социјативно-реципрочне семантике и маркирања равноправности учесника у датом односу уочили смо при једностраној начинској детерминацији радње предиката, уп. рус. *Они разговаривали с ним подобострастно*, *Они радостно разговаривали с ним*, срп. *Они су разговарали с њим понизно*, *Они су радосно разговарали с њим*.

Међу социјативима посредног типа је на основу очекиваности остварења социјативног односа у свести говорног лица издвојен посебан подтип поларитетске посредности, што у суштини одговара типу који славистичка литература познаје под називом *неправи социјативи*, при чему је истакнуто да се у подтипу мање очекиване заједничке реализације радње може остварити и јача повезаност ентитета, што се везује за снажније исказивање перцептивног јединства, уп. рус. *Я гуляла с ним*, срп. *Ја сам шетала с њим*, рус. *я плакала с ним*, срп. *Ја сам плакала с њим*.

Према подели социјативних предиката која за мерило узима непосредност/посредност, одн. усмереност учесника у заједничком деловању размотрени су социјативи целине типа рус. *мать с ребенком*, срп. *мајка с дететом* и руске квазинапоредне конструкције међу којима је спроведена диференцијација између комитативног типа с продубљеним референтом *мы с тобой* и квазинапоредног социјативног типа *отец с матерью*.

Посебна пажња посвећена је проблематици семантичког сврставања конструкција типа рус. *мать с ребенком*, срп. *мајка с дететом* и њихових појавних облика смештених у граничну област социјатива целине и пропријетивних (псеудо)социјатива карактеристичне појединости.

Темељно је сагледавана и рубна зона категоријалног језгра социјатива, где су, полазећи од руског језика, пописана псеудосоцијативна значења према доминантном исказивању емоција и стања, става, пратилачког момента, пропријетивне карактеристичне појединости, објекта релације, доживљавача, темпоралности, оптативности, теличности и посредништва. У закључку тог дела дисертације предочене су, осим семантичких подтипова те супкатегијалне семантике, и белине на псеудосоцијативним мапама руског и српског језика, које говоре о преимућствима на руској страни када су у питању псеудосоцијативи доживљавача и експлицираног стања, оптативне псеудосоцијативне конструкције унутар дезидеративних реченица, оптативне псеудосоцијативне конструкције предмета жеље и већи део оптативних императивних псеудосоцијатива, посреднички псеудосоцијативи итд.

Социјативно-реципрочне генитивне конструкције у којима се спецификује ривал у именској фрази с предлогом рус. *против*, срп. *против* класификоване су према пропозиционој структури, што је послужило као подлога за анализу трансформационих могућности конструкција с интегративном и опонентном социјативно-реципрочном допуном, маркирања значења конфронтативности и компетитивности, сегментирања итд.

Констатовано је такође да се у оба језика социјативна компонента може исказати и по моделима просторне метафоре у инструменталским и генитивним конструкцијама посредне локализације и мале дистанце, при чему су у обзир узети критеријуми рашчлањености или интегралности у спацијално-социјативном означавању елемената скупа, уз напомену да се дистрибуција инструменталских и генитивних форми у изражавању посредне локализације социјативног типа делимично разликује у руском и српском језику, уп. рус. *отношения между ними дружеские*, срп. *односи међу њима / између њих су пријатељски*, рус. *среди учеников были его сторонники*, срп. *међу ученицима су биле његове присталице*.

Два краћа одељка која за предмет имају социјативне локативне и акузативне конструкције показују сличности у синтаксичким системима руског и српског језика у изражавању социјативне интегративности акузативним конструкцијама с предлогом рус. *включая*, срп. *укључујући*, и дивергентност када се социјативност под одређеним условима у руском језику изражава грамемом локатива с предлогом *при*, а у српском језику социјативним генитивним конструкцијама мале дистанце, нпр., рус. *Она осталась при нем*, срп. *Остала је крај њега*.

Део овог истраживања чији су предмет социјативне координативне конструкције показао је шири инвентар социјативно употребљених везника у руском језику, нпр., рус. *Я да ты пели вместе*, срп. *Ја и ти смо певали заједно*, као и ограничене могућности спољашње сингуларске конгруенције у социјативној координативној конструкцији у руском језику, која у српском језику сасвим изостаје.

Значајније разлике су утврђене су и у подсистемима социјативних прономинално-нумеричких конструкција. Оне се испољавају у дистрибуцији падежних облика у полазном облику израза с личним заменицама рус. *мы двое*, срп. *нас двоје*, али не и у формама чија је прономинална компонента показне или опште семантике, рус. *эти двое, все трое*, срп. *ово двоје, све троје*.

Најзад, системски преглед средстава за исказивање социјативности у руском и српском језику према врстама речи дат је у оквирима сагледавања лексичке и лексичко-граматичке социјативности, која се у фокусу нашла и при пресеку вербалних асоцијација према изражавању дуалитетске и плуралитетске социјативности, интегративности и сегментираности скупа, која прожима читаву дисертацију Марије Опачић.

Дисертацију заокружује глава о поларитетској негативној социјативности која се у падежним системима оба језика у основи везује за генитивне конструкције с предлогом рус. *без*, срп. *без*. На битније разлике указано је и у краћем пресеку додира социјативности и инструменталности, док је на самом крају дат осврт и на питање временске локализације радње социјативног предиката и потребу истицања ширих и ужих граничних тачака датог временског одсека у руском и српском језику.

ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Посматрана у целини, докторска дисертација Марије Опачић *КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ* представља истраживање које је чврсто утемељено и у теоријско-методолошком погледу и у погледу обима, структуре и релевантности грађе на којој се заснива. У њему је предмет истраживања подвргнут разубљеној анализи заснованој на више комплементарно постављених критеријума, тако да је на умногоме нов и релевантан начин и теоријски и практично осветљена проблематика категорије социјативности у руском и у српском језику.

Дисертацију Марије Опачић одликује не само добро одабран теоријски оквир истраживања и креативност у његовој примени, него и примерен начин приказивања и тумачења резултата истраживања.

Будући да се истраживање *КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ* одликује сложенешћу проблематике, Марија Опачић је користила више истраживачких метода и техника и ослањала се на бројне изворе. Резултате анализе презентирала је разложно и убедљиво, поткрепљујући закључке до којих је дошла текстуалним, статистичким и ликовним потврдама. Резултате свог истраживања Марија Опачић тумачи објективно и непристрасно.

Иако је главни циљ њеног истраживања, који је она у потпуности остварила, била категорија социјативности у дата два словенска језика, Марија Опачић се у дисертацији бави и неким ширим питањима у вези с категоријом социјативности посебно оним која су прелазне природе између социјативности у ужем смислу и неких других семантичких категорија, пре свега синтаксичко-семантичким појавама које припадају области псеудосоцијативности и појавама прелазне природе. Ти одељци у дисертацији можда на први поглед одударују од уже схваћеног предмета њене дисертације, али су и они оправдани, јер би без доброг увида у шире аспекте предмета методолошки поступак који је примењен у анализи могао остати недовољно објашњен (што Марија Опачић на одбрани своје докторске дисертације може и посебно образложити).

ПРЕДЛОГ

Комисија за преглед и оцену докторске дисертације *КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*, коју је мастер Марија Опачић предала на оцену Филолошком факултету у Београду, закључила је да, гледано у целини и у многим појединостима, та дисертација представља оригиналан и научно релевантан допринос проучавању семантичке синтаксе у руском и у српском језику.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да се докторска дисертација Марије Опачић *КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ* прихвати и да се кандидат позове на одбрану.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

Др Предраг Пипер, редовни професор, у пензији

Др Радослава Трнавац, ванредни професор

Др Биљана Марић, доцент

Београд,
19. децембра 2019.